

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN-HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA-KNOWLEDGE DATABASE

BIERNACZKY Szilárd – FÜSSI NAGY Géza – KUN Tibor
Négritude

Eredeti közlés/Original publication:

in: Világirodalmi Lexikon, 9. kötet, 1984, Budapest, Akadémiai Kiadó, 143–150. old.

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR – 000.000.821

Dátum/Date: 2014. január / January – 2014. május / May 1.

Az elektronikus újraközlést előkészítette

/The electronic republication prepared by:

B. WALLNER, Erika és/and BIERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

BIERNACZKY Szilárd – FÜSSI NAGY Géza – KUN Tibor: Négritude, *AHU MATT*, 2014, **pp. 1–18. old.**, No. 000.000.821, <http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

az Afrikai Kutatási és Kiadási Program archívumában / in Archive of the African Research and Publication Program (Érd)

Megjegyzés / Note:

ellenőrzött és szerkesztett szöveg / controlled and edited text

Kulcsszavak/Key words

magyar Afrika-kutatás, a négritude keletkezése, a négritude létrehozói, a négritude első korszakának ideológiája, a négritude a második világháború után, a négritude elterjedése, képviselői és ellenzői, a négritude kifáradása és kritikája, a négritude kiegyensúlyozott értékelése
African research in Hungary, formation of negritude, the creators of negritude, ideology in the first period (before the 2nd world war) of negritude, ne-

grititude after the 2nd world war, spread of negritude and its representatives, and detractors, the fatigue and critique of the negritude, toward balanced assessment of the negritude

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS, ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMENTUM- és ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES, COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages

* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött/the materials in the database are free but access or downloading are subject to registration

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikanisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig./The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

NÉGRITUDE

Biernaczky Szilárd – Füssi Nagy Géza – Kun Tibor

négritude [négritud] <francia neologizmus: 'négerség': a Párizsban élő fekete-afrikai és fekete bőrű antillai diákok, értelmiségiek körében keletkezett eszmei-művészeti irányzat és az afrikai kultúra eredetiségét hirdető tiltakozási forma, amely az általuk művelt francia nyelvű irodalomban, főként a költészetben bontakozott ki. A gyarmati elnyomás, kizsákmányolás, a fekete emberfajta megkülönböztetése és az asszimilációs politika váltotta ki, annak reakciója. Benne egyedülálló módon ötvöződik: a marxista társadalmelemzés, a szürrealista törekvések, a katolicizmus és az afrikai népi világképek elemei. Később fajelméleti töltésű, nacionalista színezetű politikai mozgalom is kísért. Ellentmondásossága miatt azonban nem vált a belőle sarjadó mozgalom ideológiájává. Politikai, történeti és művelődéstörténeti jelenség-együttesének mindenestre az eredeti célkitűzésekhez képest sok tekintetben eltorzult vonulata az, amelyet J.-P. Sartre már 1948-ban úgy jellemzett, hogy „fajelmélet-ellenes fajelmélet”.

Létrejöttéhez jelentősen hozzájárult az első világháború utáni történelmi helyzet (a gyarmati rendszer bomlásának megindulása, az Októberi Szocialista Forradalom győzelme, az európai munkásosztály harcának erősödése, a tőkés világgazdasági válság stb.), továbbá a marxizmus térhódítása, valamint az akkori Franciaország rendkívül mozgalmas ideológiai élete, egyes megerősödő régi és új filozófiai és művészeti irányzatok, áramlatok (*perszonalizmus*, *egzisztencializmus*, *szürrealizmus* stb.) befolyása.

Szabatos meghatározására sok kísérlet történt: S. W. Allen azt hangsúlyozza, hogy nehezen definiálható, mert meglehetősen eltérő szerepet játszik azoknál, akik alkalmazzák. Szerinte azt az erőfeszítést reprezentálja, amit a fekete-afrikai költő fejt ki annak érdekében, hogy fajtája számára visszaszerezze az önbizalmat, ami az elmúlt évszázadok során összetört. A. Diop a fekete-afrikai értékek összességének tartja. Nézete szerint abból az érzésből született, hogy a fekete-

afrikaiakat a történelem folyamán sokszor kijátszották, s ezért végre azt szeretnék, valódi értékeik alapján becsüljék meg őket:

„...a négritude nem egyéb, mint a mi szerény és makacs törekvésünk arra, hogy erkölcsileg igazoljuk az áldozatokat, és hogy megmutassuk a világnak azt, amit különösképpen tagadtak: a fekete fajta méltóságát”.

Az irányzatot Ph. Decraene a pánafrikanizmus irodalmi kifejezésének tekinti. J. Jahn szerint a sajátosan fekete-afrikai ihletforrásokhoz, tradíciókhoz való visszatérés útja, idegen mércék és minták elvetése, fekete-afrikai módon való gondolkodás és írás. Th. Melone megfogalmazásában:

„A négritude választ ad a fekete-világnak saját képe gyötrő keresésében...”.

L. S. Senghornál:

„... a fekete-világ kulturális értékeinek összessége ... konkrét földrajzi és etnikai meghatározottságok szimbiózisa, ebben gyökerezik, eredeti stílussal színeződve, de – történelmileg – oly módon, hogy azt túlhaladja, miként az élet is túlhaladja az anyagot, amelyből származik.”

Senghort értelmezve jut el Sartre ahhoz a megállapításhoz, hogy a négritude nem állapot, nem az intellektuális és erkölcsi jellegű bűnök és erények összessége, hanem:

„...egy bizonyos affektív magatartás a világgal szemben”.

A négritude által felvetett problémák nem új keletűek. Az antik, a középkori és az újkori rabszolga-kereskedelemnek egyaránt Afrika volt az egyik legfontosabb bázisa. A hódítóknak, a rabszolgatartóknak érdekük fűződött ahhoz, hogy Fekete-Afrika lakóit „vadak”-nak, „barbár”-oknak minősítsék, így is próbálták a rabszolgatartás „jogos”-ságát igazolni. A rabszolgaság intézményét az első átfogó támadás a *felvilágosodás* (18. sz.) részéről érte, s a rabszolgák felszabadításáért küzdő mozgalomban (*abolicionizmus*) jelentős szerepet játszottak – politikusok, történelmi személyiségek, így a francia forradalom felvilágosult gondolkodói mellett – szépírók is.

A fekete-afrikai és afroamerikai művészek és értelmiségiek körében a négritude-öt megelőző időben is volt törekvés a fekete fajta elnyomása, kizsákmányolása és megkülönböztetése elleni eszmei és szervezeti harcra. Segítette ezt a törekvést az is, hogy egyes neves polgári filozófusok, etnológusok, írók, illetve politikusok és közéleti személyiségek – H. Bergson, A. Breton, M. Delafosse, J. G. Frazer, L. Frobenius, J.-P. Sartre stb. – a 20. sz. elején fokozott figyelemmel fordultak az egzotikus afrikai világ felé. Ebben a légkörben bontakozott ki pl. New Yorkban 1919-ben az ún. *Néger Reneszánsz* (*New Negro*, 'Új négerség') mozgalom, alakult meg Párizsban a *Revue du Monde Noir* (a 'Fekete Világ Szemléje') köre, és adták ki 1932-ben a *Légitime défense* ('Jogos önvédelem') c. folyóiratot (csak egy szám jelent meg belőle).

A fehér bőrű írók és a négritude képviselőinek irodalmi tevékenységét a *New Negro* kötötte össze. A *New Negro* követői közül a legerősebb visszhangra J. L. Hughes (USA), C. Cullen (USA) és C. McKay (USA) munkássága talált. A mozgalom legelőször az Antillákon éreztette hatását (*negrismo*), majd áttért Európába is, főleg az ott tanuló színes bőrű antillai diákok révén.

Haitiben az amerikai asszimilációs hatás ellensúlyozására bontakozott ki az 1920-as években az „indigenista” mozgalom. Ennek legjelentősebb képviselője J. Price-Mars író. A hazafias érzelmű kubai értelmiségi csoportok az ún. „kubaista” mozgalomban szervezkedtek. Egyik neves irányítójuk N. Guillén költő.

Ebben az időben vált ismertté R. Maran martinique-i néger író is, aki a négerség sorsát ábrázoló, *Batouala* (1921) c. regényéért Goncourt-díjat kapott (ő az első Goncourt-díjas néger író). A regény témája sokszor visszatér a négritude képviselőinek munkáiban.

Az amerikai néger és a fekete-afrikai politikai és kulturális törekvéseinek ebben a korszakában kezdett publikálni több fekete-afrikai és antillai író és költő, közöttük a martinique-i A. Césaire, a szenegáli L. S. Senghor, a francia guyanai L. G. Damas és a szenegáli B. Diop, D. Diop és O. Diop Socé. Ma már nehéz megállapítani, hogy maga a négritude mikor keletkezett. Egyes források szerint 1934-ben. Más, főleg francia források óvatosan 1935 előtt-ről szólnak. Leghatásosabb időszak azonban az 1930-as évek végétől az 1960-as évek közepéig tartott.

A négritude szó megalkotása és irodalmi bevezetése Césaire és Senghor nevéhez fűződik. Először Césaire írta le egy párizsi folyóirat-

ban megjelent, *Cahier d'un retour au pays natal* ('Napló a hazába való visszatérésről') című poémájában:

*Feketeségem nem süket kő mely a nap zaját veri vissza csak
Feketeségem nem folt a föld halott szemén
Feketeségem nem torony és nem katedrális
Feketeségem a talaj vörös húsába vág
É belehasít az ég mozgó testébe
Áthatol a elnyomás nehezeken a keményre feszült türelem*
(ford.: Keszthelyi Tibor)

Kettejük első fejtegetései is tanúsítják, hogy a négritude eleinte tiltakozó-védekező jellegű volt, a humanizmus jogán jelentették be igényüket a szabadságra. Senghor akkori megfogalmazása szerint:

„...azt az anyagtalan távolságot jelképezi, amely elválasztja s ugyanakkor egyesíti is a fekete és fehér világot ..., sommásan úgy határozható meg, mint egy fajta üzenete”.

Césaire szerint pedig a négritude lényege,

„...hogy teljes egészében, büszkén vállaljuk néger sorsunkat, hogy emelt fővel mondjuk: néger vagyok”.

A nemzeti öntudatra ébredés, a teljes lealázottságból a kultúra rangjára való emelkedés folyamatának megnyilvánulásaihoz – amelyek egyébként más formában az európai történelemben sem ismeretlenek – jelentős mértékben járult hozzá L. Frobenius munkája, a *Kulturgeschichte Afrikas* (1933), amely franciául 1936-ban jelent meg: *Histoire de la civilisation africaine* címmel. E műből részben a fekete-afrikai ember „egyenértékűségének” alapvető képzetét, másrészt az afrikai kultúra egységének, összefüggő rendszerének gondolatát nyerték. L. S. Senghor még 1959-ben is így írt:

„Valójában a fekete-afrikai civilizáció egységes világképből fakad. Egyetlen terület sem független a többitől, mint ahogyan a nyugati humán tudományok azokat mesterkéltén fölsoztották. Ugyanaz a szellemiség sugallja – a szétválasztott területeket egymáshoz kapcsolva – a fekete-afrikai filozófiát, vallást, társadalmat és művészetet.”

1934-ben új folyóirat jelentkezett: a *L'étudiant noir* ('Néger diák'; megjelenését a háború szakította meg 1940-ben). E folyóirat körül kezdett mozgalommá szerveződni a négritude. Az irodalmi élet megújódása, a kialakuló mozgalmi keret egyaránt a négritude fellendülését segítette.

1947 decemberében jelent meg a máig legjelentősebb afrikai folyóiratnak, a *Présence Africaine*-nek az első száma, amely rövidesen nemcsak irodalmi fóruma, hanem egyik legjelentősebb európai központja is lett a fekete-afrikai művészeteknek és kultúrának. A folyóirat körének tagjai alapították a *Société Africaine de Culture*-t (az Afrikai Kultúra Társaságát), amely – főleg fennállása első évtizedében – a négritude szellemében fogta össze a fekete-afrikai származású írók, művészek és tudósok tevékenységét.

1956-ban ült össze Párizsban először az afrikai és afroamerikai írók, művészek világkongresszusa, amely azonban már a négritude bomlásának és új áramlatoknak, nemzeti irodalmak, az ún. afrikai kulturális nacionalizmus kibontakozásának lett a nyitánya.

A négritude vezéralakjainak Senghor, Césaire és Damas számítottak. Senghor a fekete-afrikai, a másik kettő pedig az afroamerikai szárny vezére volt. Senghor gazdag kereskedő fia. Elsősorban ő az, aki elmélyítette a négritude irracionális vonásait, és a négritude-öt minden baloldali befolyástól mentessé akarta tenni. A kultúra elsődlegességét hangsúlyozta, a fekete fajta öntudatát a nemzeti és osztályöntudat fölé helyezte. A második világháború előtt egy ideig mindhárman kapcsolatban álltak a marxizmussal. Marx legfőbb értékének Senghor a műveiből sugárzó humanizmust tartotta, elutasította viszont a materializmust és a marxizmus legfontosabb tételeit, így többek között az osztályharcról szóló tanítást is. Érettebb éveiben is a marxizmus–leninizmus ellen nyilatkozott:

„Mert hiszen mi a marxizmus–leninizmus, ha nem az orosz helyzetre alkalmazott marxizmus? És a tudományos szocializmus pedig görög–római racionalizmus, amelyet egy német zsidó agya alakított át és alkalmazott a nyugat-európai helyzetre a 19. század közepén”.

Az általa kidolgozott, ún. „afrikai szocializmus” sem egyéb, mint a marxizmus–leninizmus egyfajta tagadása. Szerinte a fekete-afrikai társadalom és ember eredendően szocialista, és a függetlenség elnyerése után önmagától ismét azzá válik.

Az afrikai szárny más képviselői (pl. az elefántcsontparti B. B. Dadié) és az antillaiak nem voltak ilyen elutasítóak a marxizmussal szemben (Césaire pl. 1956-ig a Francia Kommunista Pártnak is tagja volt).

A négritude afrikai szárnyát igen sok szál fűzte a katolicizmushoz. Innen Senghornál az oly gyakori „keresztényi megbocsátás” gesztusa, továbbá a materializmustól való idegenkedés. Nála a legnyilvánvalóbb pl. P. Teilhard de Chardin francia jezsuita teológus–filozófus eszmei befolyása.

A mozgalom legtöbb képviselője – különösen a két világháború között – rokonszenvvel kapcsolódott a szürrealizmushoz is. Senghor 1960-ban ezt írja egy levelében:

„Elfogadjuk a szürrealizmust mint eszközt, de nem mint célt, elfogadjuk mint szövetségest, de nem mint mestert.”

A négritude elsősorban Szenegál, Kamerun, Benin (a volt Dahomey), Elefántcsontpart, Kongó, Mali és Madagaszkár irodalmában hatott számottevően. Az angol és egyéb gyarmatokon kevésbé volt hatása, bár Ghána, Nigéria és Sierra Leone néhány költőjénél és írójánál felismerhetők egyes vonásai (így többek között W. Soyinka, C. Ekwensi, R. E. G. Armah, F. E. K. Parkes, G. I. G. Okara műveiben).

Pozitív tartalmát mindenekelőtt antikolonialista állásfoglalása adta, másfelől viszont kezdettől fogva ellentmondásossá tette az a törekvés, hogy fajelméleti alapon egyesítse a fekete-afrikai és afroamerikai értelmiséget. A fehér bőrű emberek európai világában, Franciaországban magukat idegeneknek érző fekete-afrikaiak és fekete bőrű antillaiak gyakran merítettek erőt szülőföldjük múltjából, hagyományaiból, szokásaiból. Ez csakhamar a gyarmatosítás előtti Fekete-Afrika múltjának eszményítéséhez, kritikátlan dicsőítéséhez, idillikus ábrázolásához vezetett és szorosan kapcsolódott a szülőföldről való távollétből fakadó nosztalgiához is. Senghor így emlékezik vissza:

„Igazi mestereinket Afrika szívében kerestük, a hercegek udvarában, az esti családi összejöveteleken, a bölcsék visszavonultságában”.

Együtt járt mindez a fekete bőrű ember öntudatának rohamos ébredésével, amelynek hatása alatt a négritude hívei megpróbálták a feke-

te-afrikaiak lelkivilágában, gondolkodásmódjában olyan vonásokat találni, amelyek az egész fajtára jellemzők. Mindezt Senghor így próbálta magyarázni:

„A fekete-afrikai, legyen az akár földműves, halász, vadász vagy pásztor, a szabad éghez szokott s a földből és a földdel él: bizalmas viszonyban a fákkal és az állatokkal, bensőséges egyetértésben a természeti elemekkel, a napok és évszakok ritmusa szerint”.

A fekete bőrűek személyiségének keresésében számukra a legfontosabb, az egész fajtára jellemző külső jegy mégis a bőrszín volt. Ennek vállalása, elfogadása, elfogadtatása, az erre irányuló „büszkeség” visszatérő motívuma irodalmi alkotásaiknak. De „négerségük”, „feketességük” dicsőítésével együtt megjelent írásaikban, irodalmi alkotásaikban a fehér bőrű ember és a gyarmatosító „Európa” gyűlölete, megvetése is. A fehér szín, tehát a fehér ember színe így lett szélsőségesen pejoratív értelmű, a fekete szín viszont a tisztaság, a szépség, a becsület, a tökéletesség, általában minden emberi érték jelképe. Senghor *Kongó* c. versében pl. így jelenik meg a fehér megsemmisítő elutasítása:

*Tam-tam, ments meg, tam-tam, párdúc-szökelléstől,
hangya-taktikától
A nyálkás hullóktól, amelyek harmadnapon bukkantak föl
a mocsárból,
Hej, de méginkább a fehér lelkek szivacs-talajától enyves-síkos
dalától
(ford. Csoóri Sándor)*

B. B. Dadié hálát ad Istennek, amiért négernek teremtette, kihívóan büszke bőrének fekete színére:

*Köszönöm, Istenem, hogy Négernek teremtettél, hogy belőlem
minden kin summáját alkottál
.....
A fehér alkalmi szín
a fekete a mindennapok színe
(Köszönöm, Istenem, ford. Kun T.)*

Césaire a gyarmati elnyomásért egyszerre egész Európát vádolja:

*Európa öntvényrepsz
Európa mély alagút ahonnan vérrózsa fröcsköl
Európa vén kutya férgek hintája
Európa megkopasztott tetoválás Európa a neved
rekedt kotkodácsolás és süket ütés.*

(Füzet a szülőföldre való visszatérésről, ford. Kun T.)

A fekete szín, a fekete test, a fekete-afrikai életsors magasztalása és vállalása a négritude-ihletésű irodalomban azonban a fekete-afrikai lélek, hit, természet vállalását is jelenti. Sajátos animista vallásfelfogás nyilatkozik meg pl. a nigériai G. Okara, a szenegáli B. Diop lírai prózájában és verseiben. A folklórból táplálkozó „naivitás”, továbbá balladás hangvétel, gyakran alkalmazott alliteráció, tudatos monotónia, gondolatrítmus jellemzi a költemények nagy részét, az egyhangúság, az ismétlődések mögött azonban erős indulat feszül.

A négritude számos vonása található meg a nyugat-afrikai regényben iskolát teremtő két kameruni író, F. L. Oyono és M. Beti munkáiban. Hőseik az élet periferiáján élő négerék: háziszolgák, tehetetlen öregek, fekete voltak miatt nyomorban és szolgaságban sínylődő emberek, akik reménytelenül próbálnak menekülni nehéz helyzetükből: a politikai cselekvés gondolata és lehetősége nem merül fel bennük, s esetenként szembeszállva a hatalommal, legfeljebb magányos lázadók lesznek. Éppen ezért szinte törvényszerű a négritude-regényben a sorukból kitörni vágyó fekete-afrikaiak bukása.

Az 1950-es években elterjedt önéletrajzi regények divatja mögött is gyakran megfigyelhető a négritude-szemlélet hatása. Ezekben az önéletrajzi írásokban az időlegesen emigrációban élő fekete-afrikai fiatalság életérzése uralkodik: a magára hagyottság, az elidegenedés, továbbá a mélyből való kitörés vágya. Az egyes szám első személyben írt elbeszélésekben az írók önmagukról is vallanak, nemritkán a történelmi szerepre készülő fekete-afrikai alakjában.

A négritude szellemében fogant művekben Fekete-Afrika többnyire mitikus, stilizált, a szabadság és a boldogság elvont világa, amely a valóság és az álom határmezsgyéjén lebeg, s a négritude szellemében és stílusában csak vágyakozni lehet utána, a valóságban elérni-megvalósítani nem. Ebből következően oly gyakori Fekete-Afrika-ábrázolásában az idillikus és aranykort idéző elem. A később oly fel-

tűnően jelentkező keserű szatíra, fanyar humor és önérzetes gúny is a négritude gyökértelenségéből fakadt. A katolikus költőknél pedig – így Senghornál is – a harciasságot, a haragot és az elkeseredést feloldja a keresztényi megbocsátás és megbékélés szelleme.

A négritude hívei az egyik legnagyobb csapásnak az „identitás” (az önmagukkal való azonosság) elvesztését tartották. Szerintük az a „kulturális kolonializmus”, tehát az asszimiláció következménye. Amint L. S. Senghor írja:

„Akkoriban, néhány más néger egyetemistával együtt egyfajta pánikszerű reménytelenségben éltünk ... a gyarmatosítók gazdasági és politikai függőségünket a tabula rasa elméletével törvényesítették. Azt tartották, hogy semmit nem találtunk fel, semmit nem alkottunk, nem írtunk, nem voltak szobraink, sem festményeink, sem dalaink. Csak táncoltunk! Hogy forradalmat csinálhassunk, egy hatékony forradalmat, a mi forradalmunkat, először is meg kellett szabadulnunk kölcsönruháinktól – az asszimiláció ruháitól –, és bizonyítani kellett létezésünket, azaz négerségünket (»notre négritude«).”

Az asszimilációs hatás különösen a francia gyarmatokon volt erős, mivel a francia gyarmatosító törekvéseket nagyfokú nacionalizmus is kísérte: a gyarmatosítás és gazdasági leigázás megkönnyítése érdekében a maguk társadalmi berendezkedését, nyelvét és kultúráját is rá akarták kényszeríteni a leigázott népekre. Fokozottan szenvedtek az asszimilációtól a Franciaországban élő–tanuló fekete bőrű gyarmatiak, akik úgy érezték, amit kapnak, az nem pótolja, nem helyettesíti azt, amit elveszítenek. Jórészt ebből az alapállásból indítottak harcot az asszimiláció ellen. Közben azonban nem ismerték fel, hogy itt nemcsak „bűnös” asszimilációról van szó, hanem a különbségek miatt egy természetes folyamatról is, pl. olyanról, amely az elmaradott vidéki–falusi–tanyasi körülmények közül a városba menő ifjút is éri.

Egyes „harcos természetű” írók, közéleti személyiségek még napjainkban is a „fekete-afrikai lelkeség”, az „elrabolt személyiség”, az „afrikai én” visszaszerzését tartják a legfontosabb feladatnak. Érvelésüket nagymértékben erősíti az a tény, hogy a gyarmatosítók „civilizált” társadalmuknak nemcsak előnyeit, hanem ellentmondásait is exportálták gyarmataikra. Miközben „példát mutattak” Fekete-Afrikának és antillai gyarmataiknak a tulajdonhoz való burzsoá viszonyulásra, a neokolonializmus termékeként megjelent a külföldi tőkére támaszkodó zsarnoki diktatúra, amely nemegyszer igen kegyetlenül csapott le még a

négritude vezető képviselőire is. Valósággá váltak tehát M. Beti szennegáli író látnoki szavai:

„...a gyarmati gyámkodás megszűntével valószínűleg kísérlet történik majd a feketék által történő elnyomásra.”

A négritude művészetét és költészetét nagymértékben befolyásolta a *szürrealizmus*. A képiség döntő szerepet játszik azoknak a költőknek a műveiben, akik a szürrealizmust választották kifejezési eszközül, abban a hiedelemben élve, hogy ennek segítségével jobban megismerhető a fekete-afrikaiak gondolkodásmódja, és a dolgok között olyan összefüggések tárulnak fel, amelyek egyébként rejtve maradnának. Ezt nevezi Césaire „a dolgok dinamizmusába való behatolás”-nak. A szürrealizmus Senghor esztétikájában is a fekete-afrikai gondolkodásmód kifejeződéseként jelenik meg, amely a már említett vizualitásra támaszkodik. Senghor szerint:

„A kép természetesen túllépi a láthatót, hogy behatoljon a képzeletbe”.

Vagy, a fekete-afrikaiak szenzualizmusáról szólva:

„...a fekete-afrikainak adottsága, hogy meghatódik... De nem a dolgok külső aspektusa hatja meg, hanem a realitása, jobban mondva, a szürrealitása”.

A négritude egyik célja annak az *ős-én*nek a megtalálása, felelevenítése, amellyel a négritude képviselői szerint a fekete-afrikaiak valaha rendelkeztek. (Ez az *ős-én*keresés irányította az európai képzőművészetek és irodalom képviselőinek a figyelmét az Európában ismeretlen és Afrikában is sok esetben feledésbe merült ősi afrikai művészetekre. A négritude és rajta keresztül általában az afrikai kultúrák és művészetek iránti érdeklődés hosszú időn át Franciaországban volt a legerősebb. A. Gide, Martine Monod, E. Mounier, B. Cendrars, J.-P. Sartre, A. Camus, G. Balandier, I. Suret-Canale, P. Picasso és követőik munkásságában lépten-nyomon felbukkan azoknak a hatása.)

A négritude képviselőjének pszichikuma, gondolkodásmódja a fekete-afrikai és az európai ember pszichikuma és gondolkodásmódja között helyezkedik el. Gondolkodásmódjában, érzéseiben fekete-afrikai, de formai eszközeit és kifejezésmódját tekintve európai jellegű. Jól tükröződik mindez a senghori esztétikában, amelyben fontos

szerepe van a faji gondolatnak, mivel Senghor mindenekelőtt a fekete-afrikai szellemi értékek létezését, valamint az európaiaktól való különbözőségét akarta bizonyítani.

Elgondolása szerint a mai európai kultúra a görög–latin szellemségből vezethető le, s a fehér ember alkatának megfelelően racionalista elveken alapul. Ezzel ellentétben viszont a fekete-afrikai ember legfőbb vonása az, hogy emocionális lény, s ebből eredően kultúrájában a spontaneitás, melegség és expresszivitás jut kifejezésre. Descartes *cogito ergo sum*-jával szemben a fekete-afrikai emberre az „érzek, tehát vagyok” gondolat jellemző.

A jellegzetesen fekete-afrikai kifejezési formák – érzelmi telítettségükönél fogva – mindenekelőtt a költészetben és a zenében jutnak fő szerephez. A zenéhez kapcsolódó tánc a fekete-afrikaiak életében így valósul meg: „táncolják életüket”. A ritmus mindenhatóságát hirdeti a lírában, a zenében és a táncban. Az európaiak szavalásra szánt versével a kóruszerűen énekelt, illetve recitált fekete-afrikai költeményt állítja szembe. A vers belső zenéjét szerinte a zenei kíséret mintegy kiegészíti. A fekete-afrikai nyelvek egyik fő sajátosságaként a szavak konkrétságát jelöli meg: konkrét főnevek, képszerű jelzők, cselekvést hordozó igék jellemzik a fekete-afrikai stílust, s kevésbé érvényesül benne a gondolatiság, az elvontság.

A fekete-afrikai ember szerinte a világ jelenségeit megbonthatatlan egységben, szintézisében észleli s intuitíve közvetlen cselekvés útján érzékeli. Az európai művészet „ateista materializmusával” a fekete-afrikaiak „spirituális materializmusát” állítja szembe. A fekete-afrikai irodalmat e vallásos kötöttségei miatt nevezi „szürnaturalistának”. A fekete-afrikai szürrealizmust pedig „kozmozgikus naturalizmus”-nak tartja. Esztétikai elgondolásainak ideológiai hátterét így fogalmazta meg: (az 1789-es polgári és az 1917-es szocialista forradalom után)

„...egy harmadik forradalom van érlelődőben, a kapitalista és a kommunista materializmus reakciójaként, amely magába olvasztja és egyesíti az erkölcsi, sőt a vallásos értékeket a megelőző két nagy forradalom politikai és gazdasági vívmányaival. Ebben a forradalomban a szerepet a színes bőrű népeknek kell játszaniuk ... glóbuszunk új civilizációjának felépítésében.”

A második világháború után meggyorsult a gyarmatbirodalmak felbomlása, az 1960-as években pedig már függetlenné is vált a fekete-afrikai gyarmatok többsége. A függetlenség elnyerése új, gyakorlati

feladatok elé állította a fekete-afrikai értelmiséget, közöttük a négritude-öt kezdeményező költőket, írókat is, akik közül többen vezető politikai személyiségek lettek függetlenné vált hazájukban. Mivel azonban a négritude irodalma elsősorban a francia nyelvű európai közönséghez szólt, ebben az időben légüres térbe került: elszakadóban volt az európai gyarmatosítók világától, de igazán nem talált „haza”, Fekete-Afrikába, mert az elveszett.

Édenről való álmodozás, az egzaltált romantika, a „feketeség” háttérrel dicsőítése és a fehér ember világának vak gyűlölete nagyfokú értetlenséggel találkozott „otthon”. A kiábrándító valóságot és az értetlenséget hamarosan követte a felnövekvő új nemzedék és a kívülállók, a négritude ellenzőinek kíméletlen kritikája. Az új nemzedéknek már a modern államépítés problémáival, a társadalmi fejlődés fekete-afrikai útjának keresésével, nem utolsósorban pedig a neokolonializmus sokféle buktatóival kellett megküzdenie.

A négritude megítélését illetően már korábban is megszólaltak bíráló hangok. A néger írók és művészek 2. világkongresszusán (Róma, 1959) az angol gyarmatok afrikai értelmisége szembehelyezkedett a négritude romantikus színezetű eszméjével, a marxista csoport pedig külön nyilatkozattal jelentkezett. Nemcsak bírálták, illetve elvetették a négritude-öt, hanem határozottan tiltakoztak az ellen is, hogy irodalmi alkotásaikat a négritude szemszögéből vizsgálják és értékeljék.

Egyik meggyőző bírálója a dél-afrikai E. Mphahlele: elismerte a négritude-öt mint jogos tiltakozást és mint a fekete-afrikai kulturális értékek erősítését, szembefordult viszont vele, mert úgy vélte, a négritude által ihletett költészet romantizálja Fekete-Afrikát az ártatlanság, tisztaság, illetve a művészet nélküli primitívség szimbólumaként. Szerinte ez a Fekete-Afrika-kép meghamisítja vagy figyelmen kívül hagyja a valóságot, ezért korlátozza az érzelmi és értelmi viszszahatást. Az orosz és angol kritikai realistákra hivatkozik, akik mindig az egész embert mutatták meg, és éppen ezért sokkal inkább elkötelezettek voltak, mint a négritude.

„Képzelfenek el egy kínait, aki reggel felébred, és kiáltozni kezd az utcán arról, hogy valami kínait fedezett fel a szobraiban, festményeiben és zenéjében... Ki kell nőnünk végre azt a szokást, hogy feketeségünkre úgy gondolunk, mint valami árura, amellyel az idők végezetéig megtölthetjük írásaink tartalmát.”

A négritude egykori képviselői, főként az azóta világszerte ismertté vált költők és írók napjainkig indokolják, magyarázzák életük négritude-ös szakaszát, értelmezik, helyeslik vagy elvetik a négritude eszmei és politikai tételeit. S. Ousmane szenegáli író szerint a négritude hibája, hogy passzivitásra kárhóztat, és a cselekvés helyett megelégszik az átkozódással. M. Beti szenegáli író azt hangsúlyozza, hogy a helyzetet nem az emberfajta szempontjából, hanem társadalmi szempontból kell értékelni.

L. G. Damas francia guayanai költő, a négritude egyik elindítója ma az USA-ban él. Nem utasítja vissza a négritude-öt ért támadásokat, de ma is azt vallja, hogy a mozgalom a színes bőrűek érdekeit szolgálta, és a francia gyarmati rendszer teljes felülvizsgálatára törekedett. Úgy véli, a fekete-afrikaiak és az afro-amerikaiak számos sajátos problémájukra sem a marxista, sem a különféle nyugati ideológiáktól nem várhatnak megoldást.

R. Depestre haiti költő emigrációba kényszerült, Kubában él. Elítéli a késői négritude rasszista torzulásait; és úgy véli, hogy a négritude-öt egy meghatározott, átfogó világnézeti keretbe kellene beépíteni.

L. Diakhaté szenegáli költő szerint viszont a fekete-afrikai író számára nem lényeges kérdés az ideológiai-politikai elkötelezettség. Az etnikai hovatartozást sokkal lényegesebbnek tartja. Hasonló véleményen van E. J. Maunick mauritiusi költő is, aki ismét az identitás problémájára irányítja a figyelmet. A Maliban élő Y. Ouoloquem borúlátó az afrikai kulturális egységet illetően, azt csak szép álomnak tekinti. T. B. Tati-Loutard kongói költő számára a négritude csupán „esszencialista-szubsztancialista” doktrína. Elutasítja a „néger lélek” senghori mozdulatlanságának tételét. G. F. Tchicaya U Tam'si kongói költő határozottan hitet tesz a politikai elkötelezettség fontossága mellett, de Damas-hoz hasonlóan elveti a szocialista forradalom gondolatát. A négritude-öt, a „mátság” hangoztatását zsákutcának tartja, vallja, hogy a fekete-afrikai íróknak ki kell törni a „fekete-világ” zárságából.

A négritude jelenségekörét végül is irodalom-szociológiai szempontból olyan áramlatnak kell tekintenünk, amely egy meghatározott társadalmi folyamat, társadalmi igény: a nemzeti öntudatra ébredés, a hivatásos (írásos) kultúra megteremtésének szükségszerűen bekövetkező átalakulási folyamata mentén sarjadt ki. Ma már az is látható, hogy annak csak egy – bár időben viszonylag elnyúlt – állomása volt. Az ötvenes-hatvanas években a négritude parttalan Fekete-Afrika-képe helyébe a tényleges nemzeti és etnikai vonások keresése, a kü-

lönböző népek, nyelvek, kultúrák, történelmi helyzetek konkrét megismerésének, a valóságos Fekete-Afrika feltérképezésének igénye lépett.

A társadalmi fejlődés megváltozott körülményeit és a művészeti tükrözés törvényszerűen bekövetkező átalakulását felismerve a mai Fekete-Afrika egyik legnagyobb írója, W. Soyinka arra figyelmeztet:

„Mire jó felmagasztalni a múltat, visszatérni a négritude elveihez, ha a jelen csupa nehézség, törzsi viszály, korrupció, ha munkanélküliség és elnyomás keseríti az életünket.”

IRODALOM

M. A. Lubin: Les débats de la négritude en Haïti (*Mélanges Présence Africaine*, 1947–1967);

J.-P. Sartre: Orphée noir (L. S. Senghor szerk.: *Anthologie de la nouvelle poésie nègre et malgache de langue française*, 1948);

Fr. Fanon: *Peau noire masques blancs* (1952);

A. Viatte: *Histoire littéraire de l'Amérique française* (1954);

M. Leiris: *Contacts de civilisations en Martinique et en Guadeloupe* (1955);

D. Guérin: *Les Antilles décolonisées* (1956);

R. Piquion: *Négritude* (1961);

W. Allen: *Négritude: Agreement and Disagreement* (1962);

T. Melone: *De la négritude dans la littérature négro-africaine* (1962);

E. Mphahlele: *The African Image* (1962);

L. Kesteloot: *Les écrivains noirs de langue française: naissance d'une littérature* (1963);

L. S. Senghor: *Liberté I. Négritude et humanisme* (1964);

L. S. Senghor: *Négritude and the Concept of Universal Civilisation* (*Présence Africaine*, 1964);

C. Wauthier: *L'Afrique des Africains; inventaire de la negritude* (1964);

A. Irele: *Négritude – or Black Cultural Nationalism?* (*Journal of Modern African Studies*, 1965);

E. Eliet: *Panorama de la littérature négro-africaine* (1965);

- L. G. Damas: The Birth of Negritude (*Amsac Newsletter*, 1965);
A. Irele: Negritude – Literature and Ideology (*Journal of Modern African Studies*, 1965);
L. V. Thomas: *Panorama de la negritude. Actes du colloque sur la littérature africaine d'expression française* (1965);
J. Maquet: *Les civilisations noires. Histoire, techniques, arts, sociétés* (1966);
A. H. Berrian – R. A. Long: *Negritude–Essay and Studies* (1967);
Marton I.: Aimé Césaire, a néger öntudat költője és ideológusa (*Valóság*, 1967, 7.);
Keszthelyi T.: A modern afrikai irodalomról (*Valóság*, 1967, 7.);
Keszthelyi T.: Négritude: lázadás az afrikai költészetben (*Nagyvilág*, 1967, 8.);
V. Y. Mudimbe: *Physiologie de la negritude (Études Congolaises*, 1967);
Páricsy P.: Gondolatok az afrikai irodalomról (*Valóság*, 1967, 11.);
G. I. Potyehina: *Ocserki szovremennoj lityeraturi Zapadnoj Afriki* (1968);
L. Sainville: *Anthologie de la littérature négro-africaine. Romanciers et conteurs* (1968);
S. O. Mezu: *Leopold Sédar Senghor et la defense et illustration de la civilisation noire* (1968);
Marton I.: *Eszmék és téveszmék a harmadik világban* (1969);
L. D. Nyikifirova (szerk.): *Aktualnije problemi izucsenyija lityeratur Afriki* (1969);
D. A. Olderogge (szerk.) : *Folklor i lityeratura narodov Afriki* (1970);
Helikon (1970, 1.);
Keszthelyi T.: *Az afrikai irodalom kialakulása és fejlődése napjainkig* (1971);
Kun T.: Egy néger-afrikai költő két könyvéről (*Filológiai Közlöny*, 1972, 3–4.);
J. Nantet: *Panorama de la littérature noire d'expression française* (1972);
S. Adotévi: *Négritude et négrologues* (1972);
B. Sz. Eraszov: *Tropicseszkaja Afrika: ideologi ja i problemi kulturi* (1972);
Fábián E.: A negritude – eszme és valóság (*Kortárs*, 1973, 6.);

Szovremennije lityeraturi Afriki (Szevernaja i Zapadnaja Afrika, 1973);

S. Brindeau: *La poésie contemporaine de langue française depuis 1945* (1973);

J. Chevrier: *Littérature nègre* (1974);

Kun T.: A négritude tematikai irányultsága a francia nyelvű néger-afrikai költészetben (*Filológiai Közlöny*, 1974, 1 –2.);

Kun T.: A dekolonizáció dramaturgiája: Aimé Césaire (*Filológiai Közlöny*, 1974, 3–4.)

J. Mazel: *Présence du Monde Noir* (1975);

Virágos Zs.: *A négerség és az amerikai irodalom* (1975);

Kun T.: *Aimé Césaire, a néger öntudat hangja* (doktori disszertáció, Pécs, 1976);

Fejlődő országok – haladó eszmék (szerk. Kende I., 1976);

Mohamodou Kane: Az afrikai irodalom jelenkori problémái (*Helikon*, 1977, 2.);

Voigt V.: Mikor szólal meg Afrika (*Nagyvilág*, 1979, 12.);

Razvityije lityeraturi v neyезaviszimih sztranah Afriki v 60–70-e godi 20 veka (1980);

Y.-E. Dogbé: *Négritude, culture et civilisation* (Essai sur la finalité des faits sociaux, é. n.).